

БЪЛГАРО-ПУЩУНСКИ КОГНАТИ. АНАЛИЗ НА ТЯХНОТО ЗНАЧЕНИЕ И ПРОИЗХОД

Иван Т. Иванов¹, Мариана Минкова²

BULGARIAN-PASHTO COGNATES. ANALYSIS OF THEIR MEANING AND ORIGIN

Ivan Tanev Ivanov, Mariana Minkova

Abstract: The article presents eight words from Pashto language, considered as cognates to words left by Proto-Bulgarians. This conclusion is supported by the fact that Proto-Bulgarians generally have East-Iranian origin, as do the Ephthalites, the ancestors of modern Pashtuns. Six modern Bulgarian words and eleven Old Bulgarian words and semantic roots of unspecified origin are shown as cognate to Pashto words, hence their proto-Bulgarian origin is suggested. The ancient hydronym Gerdab “iron gate“ for a gorge on Danube river is shown to correspond to the Pashto phrase *gird eb* “stirred water“ and hence, it could also have Eastern origin. In conclusion, a significant number of examples are adduced evidencing for Eastern heritage in the languages of ancient and modern Bulgarians.

Keywords: Cognate words, Old Bulgarian, Pashto, Proto-Bulgarians, Ephthalites.

Когнатите са двойки думи от различни езици, които имат близко звучене и смисъл. Наличието на когнати говори за родство между езиците или за езикови контакти. В настоящото изследване са представени основно когнати между езика на пушуните (пащо) и думи, оставени от прабългарите – древните българи. Тъй като от географски и времеви съображения не може да се говори за езикови контакти между тези два народа и техните наследници, наличието на такива когнати би показало езиково родство.

¹ **Иван Танев Иванов** – проф. дбн, Тракийски университет Стара Загора, e-mail: ivanov_it@gbg.bg

² **Мариана Петрова Минкова** – д-р, Регионален исторически музей Стара Загора, e-mail: velta_mm@abv.bg

За целите на настоящото изследване е използван пащо-английски речник, съставен в 1867 година от англичанина д-р Валтер Белю, хирург и офицер в английската Бенгалска армия в Индия (Bellew 1901). Пущуните са съвременен народ с численост около 50 милиона, в чието формиране вземат силно участие и наследниците на историческите бели хони – ефталитите. Поради това езикът на пущуните може да е запазил езикови особености, характерни за някои изчезнали езици на народи, родствени на ефталитите. В статията са анализирани 26 примерни думи на езика пащо, които представляват само част от значително по-широка извадка от този речник. Показано е, че някои пущунски думи, могат да се разглеждат като когнати на думи останали от езика на прабългарите. Освен общият фонетичен и семантичен облик на тези думи важно основание за това дава и фактът, че прабългарите имат като цяло източноирански произход, какъвто имат и ефталитите. От друга страна, езикът пащо е практически неизползван за осветляване на езиковото наследство на прабългарите, поради което настящата работа може да стимулира българските изследователи в тази посока. Друг интересен извод е, че някои пущунски думи могат да се разглеждат като когнати на думи от старобългарския или съвременния български език, които обаче нямат ясна и неубедителна славянска етимология и също биха могли да бъдат заемки от езика на прабългарите.

А. Когнати между пущунски и прабългарски думи.

1. Семантична основа *kaw* „права, върша, работя, изпълнявам“.

Примери:

کوي *kawī* (he does). Той прави.

کونین *kawīna* (he surely does). Той наистина прави.

kawūna. Performance. Изпълнение.

kawul Perform, Prosecute. Да извърша, да осъществя.

kawul. Work. Работа.

kawūnkai. Workman. Работник.

Прабългарската титла *кавкан* е носена от втория по важност човек в държавата, след самия владетел. Предполага се, че *кавканът* е играел ролята на председател на Съвета на великите боили, който от своя страна, вероятно е представлявал тогавашното „правител-

ство“ на Първото българско царство. Семантиката и етимологията на титлата остават неизвестни. Ако приемем, че посочената по-горе пушунска (ефталитска) основа *kaw* се съдържа в *кавкан*, това ще придаде следния смисъл на нейния носител: „изпълнител, извършител, привеждащ в действие, прокуратор“. Това напълно отговаря на ролята на *кавкана* и на Съвета на великите боили – да привежда в действие, да изпълнява и осъществява решенията, които взема владетелят.

2. Семантична основа *bāra* „крепост, ограждение, ограда, крепостен вал, ров, окоп, град“:

𐰇𐰪 *bāra*. A **rampart, fortification, ditch, entrenchment, enclosure, fence**. Р.

Според автора на речника думата е персийска, заимствана в езика пашо. Тя съдържа праиндоевропейския корен **vor, uor, wer* „затварям, пазя, закрилям, спасявам“, от който са образувани названията за „крепост, град“ в много индоевропейски езици: авестийски *var*, староанглийски *buri, beri, borough*, ирландски *burgh*, в скандинавските езици *borg*, холандски *burcht, burgh, bourg*, санскрит *pura, pur*, „крепост, град“; немски *burg*, тракийски *para, bara* (сравни Bessapara), *bria* (сравни Mesembria, Veroe), гръцки *πολις* „град“. В славянските езици обаче думите за *град, крепост, твърдина* очевидно са образувани от други основи. Следните примери показват, че в езика на прабългарите също е имало застъпник на горния персийски (ефталитски и праиндоевропейски, но неславянски) корен във формата *бор* „град, крепост“.

а) По времето на Борис I българският комитатски център Белград (днес столица на Сърбия) се управлява от лице, отбелязано като *боритаркан*. Същата прабългарска титла е засвидетелствана и в езика на чувашите – *boratarxan* „началник на крепост, комендант“. Оттук титлата *боритаркан* „управител, комендант на град, крепост“ се разглобява на *бор+таркан*, където *таркан* е известна титла със значение „управител, военен началник“, а *бор* вероятно означава „град, крепост“.

б) Названието на най-североизточния комитатски център през Първото българско царство – *Унгвар*³ (*Hungvar*), днес Ужгород, се

³ Градът е разположен на река Уж (*Ung, Hung, Ong*). Средновековното селище на т.нар. „Крепостен хълм“, където и днес е замъка на Ужгород, възниква през VIII век по времето на Крум и Омуртаг, когато районът е присъединен към Първата българската държава.

превежда като „оногурски град“ от прабългарските думи *оногур* и *вар*, *варош* „град“ (П. Добрев 2005).

в) Един век по-късно думата *vár* (по-късно *варош*) със значение „град, крепост, замък“ се появява в езика на маджарите – угрофински народ, заселил се в Среднодунавската низина. Думата е заимствана от някакъв ирански език (Абаев 1965), най-вероятно от езика на прабългарите (Ив. Добрев 2005).

От горния анализ може да се направи изводът, че важната дума за *град*, *крепост* в старобългарския и съвременния български език има славянски произход, докато прабългарската дума (*bor*, *var*) е излязла от функционална употреба. Въпреки това, тя е запазена в много топоними. Сравни: Фекешвар, Варадин, Варад (днес Арад), Гостивар, Темишвар и др., някои от които имат унгарски произход.

3. Семантична основа *kūch* или *koch* „чергаруване, номадство“:

کُوح *kūch* or *koch*. Migration, a march; *kochi*, s.m. A nomade. P.

Основата е омонимна с древноруския глагол *кочевать* „чергарувам, номадствам“, който според Фасмер (Фасмер1986) произлиза от древноотюркски. Според автора на речника обаче основата *kūch* (*koch*) е персийска, заимствана в пащо. Тъй като мнозинството от прабългарите са говорили на ирански език, те може да са употребявали тази иранска дума. Това се подкрепя от названието *кучи-болгар* на прабългарско племе от VI–VII век, което териториално съвпада с чергарското племе *кутригури* (*кутигури*, *котраги*, *коцагири*). Това ни дава основание да приемем, че определението *кучи* в *кучи-болгар* и на *кути* в *кутигур* съвпада с персийското (иранско) съществително *kūchi* (*kochi*) „чергар, номад“ и посочва най-съществената особеност на племето *кутигури* – чергарството.

4. Титла и звание *mīr* „династична титла в Персия; благородник, сановник, ръководител, водач, господар, стопанин“.

میر *mīr*. Chief, leader. P. Производни:

میرزا *mīr-zā*. Grandee, noble, prince; title given to a secretary or scribe. P.

میرہ *mīrah*. Husband, lord, master, owner. P.

У нас е утвърдена представата, че тази титла представлява съкращение на арабската титла *'amor* „повелител, вожд“. В тази връзка, а и поради доскоро господстващата хипотеза за прабългарите като централноазиатски тюрки или хуни, се приемаше, че е немислимо титлата *mir* да се среща при тях. Според автора на посочения речник обаче тази титла има изконна персийска етимология и е създала голям брой производни в езика на персите и в езиците на много съседни народи. Това прави теоретически възможно титлата да се среща и при прабългарите. И действително, някои прабългарски имена и титли съдържат окончанието „-мир“, в старинна форма „мер“: Безмер (665–668), Маламер (831–836), Даргамер, Зиткоимир, Пумир, Хойдомир и др. Горните обстоятелства позволяват да се допусне, че в езика на прабългарите окончанието „-мир“, „мер“ е титла, използвана в широк смисъл като „върховен владетел“, „вожд“, „княз, благородник“. Това може да обясни и наличието на окончанието (титлата) „-мир“ в имената на първите владетели (Властимир, Мутимир, Строимир) на най-ранното сръбско княжество, изпитало силно българско влияние.

5. *Zah – wa – zād*, израз със значение „родоначалие, потомство, поколение“:

زوي *zoe*. **A son**. Син.

زي *zai*. **Son, child, descendant**. **Р. Син, дете, потомък.**

Added to Afghan surnames it denotes the clan or tribe.

Добавено към афганистанските фамилни имена то обозначава рода или племето.

زوزات *zauzāt*, } **Children, issue, progeny, offspring**. **Р. (*zah-wa-zād*).**
 زوزاد *zauzād*, } **Деца, наследници, поколение, родоначалие.**

В т.н. Анонимен римски хронограф (354 г.) ранните българи са споменати чрез фразата *Ziezi ex quo vulgares* „Зиези, от когото са българите“. От тази фраза се заключава, че родоначалникът на българите се е казвал Зиези. Въпреки многото опити да се изясни личността Зиези, неговият произход остава неизвестен. Посоченият по-горе персийския израз *zah-wa-zād* „родоначалие“ и еквивалентната му форма *zai-wa⁴-zai* (при прабългарите предположително *zai-i-zai*)

⁴ Иранският съюз *wa* съответства на българския съюз „и“.

са фонетично и смислово близки до Зиези. Това ни позволява името на легендарния родоначалник на българите Зиези да се представи като прабългарски когнат на този израз и да се преведе като „родоначалник, прародител“.

6. *Zera* „феодално имение; земен участък, даван под наем на свещенослужител; храмов парцел; земя, давана вместо пенсия“:

سِرِّي *sera-i*. **Rent free land given to men of the religious classes, glebe;**

an estate, pension in land, fief.

Думата *zera* съвпада с първата и неясна част на прабългарската титла *zera таркан* (ζερα тарκανος), където *таркан* означава „командир, комендант, началник във войската“. Титлата се среща само в един каменен надпис, съобщаващ за някой си Негавон от рода Кубиар, хранен човек на Омуртаг и зера таркан. Този Негавон отишъл във войската (т.е. бил мобилизиран) и се удавил в река Тиса (днешна Унгария). Напълно обосновано можем да допуснем, че думата *zera* в титлата на Негавон има същото или близко значение до това, което думата има в езика пащо. Като военно лице в мирно време Негавон е управител на дадено му под наем имение (*zera*), подобно на спахиите в персийската военно-административна система. Вероятно Негавон е мобилизиран с чин *таркан* във войната на Омуртаг през 827 или 829 г. срещу франките при река Тиса.

7. *Khadang* „име на дърво, от което се правят лъкове. Вид топола“:

خَدَنگ *khadang*. **Name of a tree, from the wood of which bows are made. A poplar tree. P.**

В своя разказ за пътуването си до Волжка България през 922 г. Мохамед Ибн Фадлан шест пъти споменава името на дърво, наречено *хаданк* и *хаданг* (бяла топола), което расте покрай тамошните реки. Смята се, че това название произлиза от езика на волжките прабългари. От кората на дървото се изработвали калъфи за копия и кинии за саби, а сокът му се използвал за лечение на счупени кости. Както виждаме от представения речник, топола със същото име – *khadang* е отглеждана и в Афганистан. Общото название на едно и също дърво при волжките българи и пушуните представлява мост между техните езици.

8. *Bachão* „крепост, защита, убежище“; *Bachawul* „да спася, да подслоня“.

چار: *bachāo*. **Escape, protection, shelter.** н. *bachawul*. **To save, shelter, etc.**

Пушунският семантичен корен *bach* „пазя, браня, защитавам“ има много древен индо-ирански произход. Същият корен се употребява широко в съвременния език хинди, произхождащ и родствен на санскрит. Примери от езика хинди:

bachana (бачана) „guard, пазя, охранявам, закрилям“, „protect, браня, вардя, пазя, защищавам“, „defend, пазя, браня, защищавам“;

bachava (бачава) „safety, безопасност, сигурност“, „safeguard, охрана, защита, пазител“, „protection, защита, закрила“, „defensive, отбрана“, „defence, защита, укрепление“;

be bachava, *bachavarahita* (бе бачава, бачаварахита) „defenseless, без защита, беззащитен“, където предлогът *be* „без“.

Тази семантична основа *bach* от езика пащо се явява пълен когнат с основата на няколко старобългарски и съвременни български думи: *онека* „надзор, защита“, *онекун* „покровител, защитник“, *обезпечение*, *обезпечавам* и др.

Могат да се посочат доказателства, че старобългарската основа *пек* „защита, покровителство“ е заета от езика на прабългарите. Тя може да обясни смисъла на съвременното румънско название *Râciuul lui Soage* (Пъкюул луй Соаре) на един дунавски остров, където има останки от голяма прабългарска крепост. Смята се, че това название е връстник на прабългарската крепост и обикновено се превежда като „Слънчев пек“, от румънското *Soage* „Слънце“ и българското *пек* „греене“. Като имаме пред вид старобългарската основа *пек*, когнат на пушунската *bach*, по-удачно е названието *Râciuul lui Soage* да се преведе като „Слънчева крепост“.

С посоченото значение „крепост, защита“ на прабългарския и старобългарския корен „печ, пък, рѣс“ може да се обясни и етимологията на няколко старинни названия на унгарски градове, произхождащи от времето, когато районът на днешна Унгария е включен в Първото българско царство. Това са названията *Pest*, *Pesth*, *Пеца* на източната част на съвременния град Будапеща, както и широко разпространеният в Унгария топоним *Vécs* (Беч). Например, *Újbécs*

(Нов беч, така се нарича центърът на Пеща), *Kis-Bécs* (Малък беч), *Szamos-Bécs*, старото унгарско име на Виена – *Bécs*, и названието *Бечка област*. Има още едно подобно название – *Pécs* (Печ) на голям унгарски град в Югозападна Унгария. Според езиковедите посочените унгарски названия имат неясен произход.

Б. Когнати между пушунски и старобългарски думи.

9. Kotal „проход в планината“:

كوتن *kotal*. A pass over a mountain. P.

На 4 км северно от град Севлиево е съществувал голям средновековен български град-крепост, контролирал проход и важен път до самия град. От X-и до средата на XIII-и век градът носи българското име Хотел, а през времето на османотурската власт – Хоталич. Обикновено това име се извежда от славянския глагол *хотети* „да искам“ и му се придава смисъл на „силно желан“. Като имаме пред вид пушунския когнат, по-обоснована изглежда възможността названието Хотел да е прабългарско и да означава „проход в планината“.

10. *Sala* „слитък, парче желязо“, на хинди *sari*. *Salai* „пръстен от желязо, носен като амулет за защита срещу всякакви беди и нещастия“.

سله *sala*. A pig or mass of iron. H. (*sari*).

سلي *salai*. An iron ring for the finger (worn as a charm against all kinds of calamities).

От горното пояснение можем да заключим, че пушуните традиционно са вярвали в защитната, апотропейна сила на желязото. Подобно вярване е установено и при прабългарите, които са оставяли железни предмети в гробовете на починалите. Вероятно като наследство от това вярване, съвременните българи са поставяли железни предмети до люлката на новороденото за предпазване от болести (Георгиева 1983, 65).

Съгласно БЕР (БЕР 1986, 534–535) старобългарската дума *желязо* няма ясна етимология. Думата се среща в много славянски езици, но без ясен произход като някои изследователи приемат, че тя е заимствана от някой източен език. Наскоро беше обоснована възможността старобългарските думи *желязо* и *черясло* да съдържат се-

мантичната основа *чep-*, която да има прабългарски произход (Иванов 2018, 382–383). Същата основа, под формата *кep-* е предадена от волжските българи в названията за желязо в езиците на местните угро-фински народи. Самата основа *чep-*, *кep-* се извежда от кавказкия (арменски) корен за желязо **tek-* чрез премятане на съгласните, явление доста често срещано в сравнителното езикознание. Според Jahukyan (2010) древноарменското *erku* „желязо“ се извежда от арменската дума *erkin* „небе“ и има смисъл на „небесен, произлязъл от небето“. Подобна връзка между названието за желязо и небе има и в древен Египет, където желязото е познато най-напред във формата на железни метеорити (Evans 1881, 7–9). Даже гръцкото название на желязото σίδηρος се извежда от гръцкото ἄστῆρ „падаща звезда, астероид“ (Evans 1881, 7–9).

Посочената по-горе прабългарска и волжкобългарска основа *чep-*, *кep-* < **tek* може да се открие и в споменатите названия за желязо в езиците пащо – *sala* и хинди – *saṅi*. Това показва, че названията за *желязо* в езика на прабългарите и в езиците на древните източни народи – иранци, индийци могат да имат общ корен и общ (кавказки) произход.

11. Kkharā „проклятие, беда, наказание, ругатня, бедствие, напаст“:

ككھارآ *kkharā*. A curse. See ككھيرآ.

Дума когнат на посочената пушунска дума е широко употребявана в старобългарския език и българските диалекти. Това е думата *kàra*, имаща няколко сходни значения: а) проклятие, ругатня, клетва, псувня; б) злина, бедствие, напаст; в) анатемосване, отлъчване от църквата. Старобългарската дума е образувала огромно семантично гнездо в българския език. Въпреки това в *Българския етимологичен речник* (Георгиев, 1986) няма статия за думата *kàra* „наказание“. В *Речника за чуждите думи в българския език* (Милев и др. 1970) също няма статия за тази дума. В речника на Фасмер (Фасмер 1986) думата е включена като присъстваща в много славянски езици, но без ясна етимология. Имайки предвид присъствието на неин пълен когнат в езика пащо, старобългарската дума *kàra* може да се приеме за наследство от езика на прабългарите, заимствана в по-късните книжовни славянски езици.

12. Tsāra „помощ, лекарство, лечение“:

تساره *tsāra*. P. (*chāra*). Aid, help ; cure, remedy.

Пълен когнат на старобългарската дума *ц'рѣ* (цяръ) „лек, лекарство“, която образува огромно семантично гнездо в съвременния български език и в македонската форма на българския език.

13. Khel „кол, коляно, род, племе, разклонение на род или семейство“:

خيل *khel*. A clan, tribe ; division of a clan, family.

Пушунската дума е пълен когнат на старобългарското *кол, коляно* „род, поколение“. Названията на някои прабългарски племена (*оногур, утигур, кутригур*) завършват с окончанието *-gur*, което всички изследователи приемат за отделна дума със значение „род, племе“. За разлика от тюркските езици, в иранските и индоарийските езици наставката *-гур* е повсеместно разпространена изконна дума с праиндоевропейски корен, имаща значение „род, племе, народ“. От горното може да се предположи, че прабългарската дума *gur* „род, племе“ има ирански произход и може да е заимствана в старобългарски под формите *кол, коляно* „род, поколение“.

14. Rang „цвет, багрило, вид, порода, начин, способ“:

رنگ *rang*. Colour ; paint ; kind, sort ; manner, method, way. P.

Пълен когнат на старобългарската дума *ранк* „цвет, багрило“ и на думата *gang* в хинди. Думата е наследена в българските диалекти (Геров 1975) и вероятно има прабългарски произход.

15. Kārd „нож“:

كارد *kārd*. A knife. P.

Тази пушунска дума с индоирански произход е пълен когнат на старобългарската дума *корда, коръда* „нож“, заимствана в албански *korða* със същото значение. Старобългарският писател Йоан Екзарх пише за използването на ножове, наречени *коръда*. Оттук идва и старобългарското название на зелето – *кордокува*, понеже се реже с нож (корд, коръда). При прабългарите има лично име

Кардам (777–802), което се извежда от изконната индоиранска дума *cord, card* „нож“. Освен в старобългарски в миналото думата се е използвала в много южнославянски и източноевропейски езици като иранска заемка, но езикът посредник е неясен. В случая със старобългарския език това би могъл да бъде езикът на прабългарите.

16. *Bād* „вятър, въздух, ревматизъм“:

باد *bād*. Air, wind ; rheumatism. P. (*bād*).

Думата *bād* в персийски и пащо е пълнен когнат на старобългарската дума *бѣдѣ* „вятър“. Тази старобългарска дума вероятно обяснява произхода и смисъла на названията Голям и Малък Бедек – върхове в Средна Стара планина, Бетер – връх в Змеевския проход до Стара Загора, и Бедечка – река, течаща през същия Змеевски проход (Иванов 2017, 49). Тези три върха заедно със Змеевския проход стоят на една линия и са известни с това, че при тях често духа силен вятър, идващ от север към юг.

17. *Muzd* „възнаграждение; заплата; премия; доход; зърно, отнемано в полза на мливаря като цена на смилането“:

مزد *muzd*. Hire, salary, wages ; perquisite, premium ; corn taken by a miller as the price of grinding. P. *mazdah*.

На старобългарски *мизда* „възнаграждение“, заимствано в албански – *miždhóm* „заплата“. Обикновено старобългарската дума се приема за старославянска заемка от езика на готите, но като вземем предвид наличието на пълни когнати в авестийски (*mīzdəm*), в санскрит (*mīdhām*), в пащо (*muzd*), персийски (*mazdah*) най-вероятно старобългарската дума да има източен произход с посредник езика на прабългарите.

18. *Meshta* „обиталище, жилище“:

ميشته *meshta*. Abode, residence, dwelling. Жилище, обиталище, сграда.

ميشته *mesht*. Settled, abiding, residing. Отседнал, населяващ, пребиваващ.

Исконният ирански произход на тази пушунска дума се подчертава от наличието на подобни думи в авестийски: *maēdana* „место-пребиване, жилище, дом“ и *mitayaiti, mīdṇaiti* „да живея, да пребивавам“. Пушунската дума е когнат на старобългарската дума *мѣсто*

„място, жилище, обиталище“. Думата се среща в староруски и във всички славянски езици. В западнославянските езици думата е придобила значението „град“. Приема се, че в славянските езици думата е произлязла от хипотетичната дума *město в праславянския език. На тази хипотетична праславянска дума обаче не може да се посочи ясна етимология, поради което нейното съществуване е проблематично. Като вземем предвид старобългарско-пушунския когнат може да се предположи, че общославянската дума е заемка на старобългарската дума мѣсто (място), която най-вероятно има източен и прабългарски произход.

19. *Gatal* „да разбере, да схвана, да науча, да усвоя, да придобия, да спечеля, да успее, да постигна победа“. Съответства на персийската форма *yāftan* със същото значение:

گاتل *gatal*, v.a. To acquire, realize, gain; to win, succeed, gain the victory, etc. P. (*yāftan*).

Старобългарският глагол *gatum* означава „предричам, врачувам“, от тук *гатач, гатанка, гатам*. Думи, производни от този глагол, се срещат в сърбо-хърватски и руски. Според Фасмер руската дума е черковно-славянска заемка, а според БЕР тя очевидно има български произход. Старобългарският глагол обикновено се свързва с авестийското *gāvā* „религиозен химн“, на староиндийски *gāthā* „песен“ (БЕР, 232). По смисъл и форма обаче основата *gam* на *gatum* е пълен когнат на основата *gat* на посочения глагол от пащо (*gatal*) и на основата *yāf* на съответната персийска форма (*yāftan*). Оттук може да се предположи, че основата *gam* на *gatum* е наследство от езика на прабългарите, с корен най-близък до езика пащо.

В. Други когнати:

20. *Kamar* „хребет, било, скала, стръмен бряг, урва“.

کمر *kamar*. A cliff, precipice; steep bank; ridge of a hill, etc.

Според БЕР (184), специфичната българска дума *камара* означава „куп, купчина, грамада от еднородни предмети“. Заета в сърбохърватски. В БЕР се извежда от новогръцката дума *καμάρα* „купол, свод“. По-вероятно е обаче новогръцката дума, както и сърбохърватската дума да са заемки на българската дума *камара*,

която да е когнат (през езика на прабългарите) на посочената погоре източноиранска (пушунска) дума.

21. Khina „сестра на съпругата, съпругата на брата“:

𐭪𐭩𐭫𐭩 **khīna**. **Sister-in-law, wife's sister.**

Това е омофонна и близка по значение дума (практически когнат) на оригиналното българско роднинско название *чина* „съпругата на бащиния брат“.

22. Kākā „уважително обращение към по-възрастен; по-възрастен брат“:

𐭪𐭫𐭩 **kākā**. **Paternal uncle; term of respectful address to a senior. n. Elder brother. p.**

𐭪𐭫𐭩𐭫𐭩𐭫𐭩 **kākā-i**. **Paternal uncle's wife. n.**

Това е омофонна и близка по значение дума (практически когнат) на оригиналното българско роднинско название *кака* „уважително обръщение към по-голяма сестра или момиче“.

23. Gṛiwa „врат, шия, яка на дреха – огърле“:

𐭪𐭫𐭩𐭫𐭩 **grīva**. **The collar bone, neck above the collar bone; collar of a garment.**

Пушунската дума *grīwa* е пълен когнат на думата *grivā* „врат, шия“, използвана в санскрит, авестийски и староиндийски. В славянските езици има фонетично подобен семантичен корен, който обаче е образувал доста по-различни и разнообразни по значение думи в отделните езици: дълга трева, трева по синорите, обрасъл с трева склон, устие на река, подводна височина, хълмове около блато или равнина и др. (БЕР, 281). От славянските езици единствено в българския думата *грива* означава „дълги косми по врата на животно“. Вероятно посоченият славянски корен, колкото и неясно и разнообразно значение да притежава („дълга трева“?), е оказал влияние за оформяне на българското *грива*. Съвсем очевидно е обаче, че българската дума *грива* се намира в най-тясна връзка с посочените праиндоирански думи *grīwa* и *grivā* и може да се изведе от тях. Взети заедно, по произношение (*грива*, *grīwa* и *grivā*) и значение тези думи могат да се приемат за общ когнат, свързващото звено между които е езика на прабългарите като източен преносител.

24. Ki „ако, като, това“:

𐭪𐭫𐭩 **ki**. **If, as, that. p.**

Същото междуметие със същото значение беше широко използвано доскоро в говора на жените в българските села.

25. *Goya* „като че ли, както би могло да се каже и др. под.“:

گويآ *goyā*. As if, thus, as one would say, etc. P.

Подобно междуметие (*гьоа*) със същото значение беше широко използвано доскоро в говора на жените в някои български села (село Самуилово, област Стара Загора) и в Македония.

26. Двусловен израз *girdāb* „разбъркана вода, водовъртеж“:

گردآب *girdāb*. A whirlpool. P.

Изразът *girdāb* съдържа две думи, *gird* „разбъркан“ и *āb* „вода“. Според автора на речника двете думи и тяхното съчетание имат персийски произход. Според нас този ирански израз е запазен до наши дни като хидроним върху територията на Първото българско царство.

Известно е, че имената на много от най-големите реки по Северното Причерноморие имат източноирански (скито-сарматски) произход и съдържат иранската дума *don* „вода, река, море“. Това са реките Дон, Днепър, Днестър, Северски Донец. Към този род ирански хидроними могат да се добавят и още две: Балатон, езеро в Унгария (на ирански *Vāla don* „голяма вода“) и Дунав (съвпада с източноиранския хидроним в Средна Азия *Dunav*, съдържащ иранския суфикс *-av*) (Иванов 2018, 350–351). Изказано е и мнението, че още два хидронима от прилежащия район могат да имат ирански произход: Вардар (на персийски *var dāru* „широка река“) и Прут (на кюрдски *prut* „река“). В такъв случай никак не би било изненадващо, ако още някой от важните, добре известни и имащи древен произход хидроними в Югоизточна Европа се окаже с ирански произход.

Такъв е случаят с названието Джердап (Железни врата)⁵ – ждрело на река Дунав, разположено на границата между Сърбия и Румъния. На това място теснината ускорява течението и образува

⁵ Римляните наричат тази теснина на Дунав *cataracta* „проход, водопад“. Най-често използваното днешно название покрай Джердап е Железни врата. То е преведено на турски (*Demir kapı*), румънски (*Porile de Fier*) и сръбски (*Демир капиджа*) и най-вероятно има старобългарски произход, наследство от езика на прабългарите (Моллов 1983; 2001: 241–247).

много водовъртежи. Сега на това място е построен бент на голям язовир с мощна водна електроцентраля.

Названието Джердап буквално повтаря персийски израз *girdāb* (*gird āb*) „разбъркана вода, водовъртеж“ и напълно отговаря смислово на обекта, за който се отнася. Най-вероятно иранският израз Джердап е оставен от прабългарите или родствените им авари, които от 560 до около 900 г. са били държавнотворческите народи в района.

Първата дума от израза е *джерд* (*gird*) „разбъркан“. Съдържа глаголната основа *джер* и окончанието „-д“ за образуване на минало страдателно причастие в персийки. Самата основа *джер* „разбърквам“ е запазена в съвременния български език и диалекти, което подкрепя горното твърдение. Примери:

Джуркам. Разбърквам течност с лъжица, пръчка и др.;

Джуркан боб, *джеркан качамак*, *джеркана коприва* – сварен и смачкан боб, качамак, коприва;

Джурюл, *джеруило* – бъркалка, дървен прът за „джеркане“ – бъркане на фасул;

Джурилка, *чурилка*, *джерулек*, *чурулек* – прът, с който се бие млякото в буталката (мътилката).

В заключение можем да обобщим, че посочената примерна извадка от когнати свидетелства за родствена връзка между езика на прабългарите и езика пацо, пряк наследник на езика на ефталитите. Посочена е и група от старобългарски и съвременни български думи и изрази с вероятно неславянски произход, които също могат да бъдат когнати на пушунски думи и следователно да бъдат наследство от езика на прабългарите.

БИБЛИОГРАФИЯ

Абаев 1965: В. И. Абаев. Скифо-европейские когнаты. На стыке Востока и Запада. Москва. // *Abaev 1965: V. I. Abaev. Skifo-evropejskie kognaty. Na styke Vostoka i Zapada. Moskva.*

Георгиева 1983: Ив. Георгиева. Българска народна митология. София. // **Georgieva 1983:** Iv. Georgieva. Balgarska narodna mitologia. Sofia. 1983

Геров 1975: Н. Геров. Речник на българския език. София. // **Gerov 1975:** N. Gerov. Rechnik na balgarskia ezik. Sofia.

Добрев 2005: Ив. Добрев. Златното съкровище на българските ханове от Атила до Симеон. София. // **Dobrev 2005:** Iv. Dobrev. Zlatното sakrovishte na balgarskite hanove ot Atila do Simeon. Sofia.

Добрев 2005: П. Добрев. Сага за древните българи. София: Кама. // **Dobrev 2005:** P. Dobrev Saga za drevnite balgari. Sofia: Кама.

Добрев 2005: П. Добрев. Златният фонд на българската древност. София. // **Dobrev 2005:** P. Dobrev. Zlatniyat fond na balgarskata drevnost. Sofia.

Иванов 2017: И. Т. Иванов. Град Берое в средновековната история на България. Стара Загора. // **Ivanov 2017:** I. T. Ivanov. Grad Beroe v srednovekovnata istoriya na Bulgariya. Stara Zagora.

Иванов 2017: И. Т. Иванов. Произход и култура на ранните българи. София. // **Ivanov 2017:** I. T. Ivanov. Proizhod i kultura na rannite balgari. Sofiya.

Милев, Братков, Николов 1970: Милев, Братков, Николов. Речник на чуждите думи в българския език. София. // **Al. Milev, Y. Bratkov, N. Nikolov 1970:** Al. Milev, J. Bratkov, N. Nikolov. Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskia ezik. Sofia.

Моллов 1983: Т. Моллов. „Железните врата“ – произход и място в пространствения модел на българския коледен цикъл. Доклад на VI нац. конференция на младите фолклористи, Копривщица, май, 1983. // **Mollov 1983:** T. Mollov. “Zheleznite vrata” – proizhod i myasto v prostranstvenia model na balgarskia koleden tsikal. Doklad na VI nac. konferentsia na mladite folkloristi. Koprivshitsa, may, 1983.

Моллов 2001: Т. Моллов. Демир капия (Железни врата) – произход и място в пространствения модел на българския коледен цикъл. // *Культ и обредност. Годишник на Асоциация „Онгъл“*. 2. II. С. ROD. // **Mollov 2001:** T. Mollov. Demir kapia (Zhelezni vrata) – proizhod i myasto v prostranstvenia model na balgarskia koleden tsikal. – *Kult i obrednost. Godishnik na asotsiatsiya “Ongal”*. 2. II. С. ROD.

Фасмер 1986: М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. (проф. Б. А. Ларин – ред.). 1–4. Москва. // **Fasmer 1986:** M. Fasmer. Etimologicheskiy slovary russkogo yazyka (prof. B. A. Larin-red.). 1–4. Moskva.

БЕР – Български етимологичен речник. Съставили: В. И. Георгиев и др. БАН. София. // **BER – Balgarski etimologichen rechnik.** Sastaviteli: V. I. Georgiev i dr. BAN, Sofia.

Bellew 1901: H. W. Bellew A dictionary of the Pukkhto or Pukshto language, in which the words are traced to their sources in the Indian and Persian languages. Lahore. (Преиздадена от: Asian Educational Services, 2003 и Nabu

Press, 2011. Reprinted from Asian Educational services in 2003 and Nabu Press in 2011).

Evans 1881: J. Ewans Introductory. In: The ancient bronze implements, weapons, and ornaments, of Great Britain and Ireland. London.

Jahukyan 2010: G. Jahukyan Hayeren stugabanakan bararan (Armenian etymological dictionary). Erevan.